

JOHANNES VERMEER: «GEZICHT OP DELFT»/WIKICOMMONS

«CITYSCAPES»

Mellom Johannes Vermeers «Gezicht op Delft» (ca. 1660–1661), som i ettertid er blitt kalt for malerkunstens første «cityscape», og Murat Germens «Muta-morphosis» (Istanbul, 2010–13), med de forvriddede, fotografiske sky-lines, ligger det tre og et halvt århundres utvikling innen både byen og den visuelle kunsten.

MURAT GERMEN: «MUTA-MORPHOSIS», ISTANBUL, ZINCIRLIKUYU #01, 2013. MED TILLATELSE FRA KUNSTNEREN

Byens visuelle historie.

«Byen er forholdet mellom dens utstrekning i rommet og begivenhetene i dens fortid», skrev Italo Calvino i «Usynlige byer». Visuelt sett er denne historien veldokumentert gjennom billedkunsten, der byen blir fremstilt i all sin prakt og gru, både med og uten dem som befolker dens gater og torg.

FREDRIK GIERTSEN
Litteraturviter og skribent

Byen som motiv. Det finnes såkalte *cityscapes* både fra Antikken og Middelalderen, men de er gjerne enten kartlignende fresker malt i fugleperspektiv eller fragmenter i bakgrunnen for bibelske temaer. Det nye med Johannes Vermeers portrett av hjembyen Delft fra 1660–1661 er at det her er snakk om en helhetlig og nøyaktig gjengivelse, noe som gjør det klart at det er selve byen som er motivet, på samme måte som om han skulle ha malt en konge eller en kvinne.

Skyggesidene. Utover 1700-tallet ble dette en stadig mer populær sjanger i flere europeiske byer, men særlig i Venezia, med malere som Canaletto og Guardi. Utviklingen skjøt fart på 1800-tallet da malerkunsten selv, først med impresjonismen, tok sine første forsiktige skritt mot å forlate den naturtro realismen. Dette var samtidig med at byene for alvor begynte å vokse, og urbanismens skyggesider ble stadig tydeligere.

Inspirasjon. De første virkelige storbyene som oppsto på denne tiden appellerte, også til menneskenes fantasi på en annen måte. Byer som London, Paris og New York avlet kriminalitet og pirret forbudte følelser, og det åpnet seg muligheter for nytelser som kunne komme i konflikt med både samfunnets og individets moral. Men dette ga også ny inspirasjon til kunsten, for slike trange smug og høye bygninger, kunstige lys og lange skygger fant en egen gjenklang i mang en ung nattevandrers sjelsliv. Byen blir som et narkotikum: destruktiv, men evig forlokkende.

Stor variasjon. Dette utvalget av urban billedkunst forsøker å gjengi denne stadig viktigere sjangerens variasjoner over tid, mellom steder og i stilistiske retninger. Det er skilt mellom verk som har selve byen som sitt hovedmotiv, og de som fokuserer på dens innbyggere. Den tydeligste, mest gjennomgående kontrasten går mellom lys og mørke: På den ene siden har vi kulde, angst og fremmedgjorthet, på den andre samvær, glede og skaperkraft. Livet i storbyene er aldri statisk, og selv om de på mange måter blir likere, så skjer det alltid noe nytt man må forholde seg til.

Og i denne utviklingen spiller kunsten selv en stor rolle.

På den ene siden har vi kulde, angst og fremmedgjorthet, på den andre samvær, glede og skaperkraft.

GUSTAVE CAILLEBOTTE: «SUR LE PONT DE L'EUROPE»/WIKICOMMONS

Gustave Caillebotte
«Sur le Pont de l'Europe» (1877)

Gustave Caillebotte (1848–1894) var en fransk impresjonist som hellet mot realismen. I mange malerier dokumenterte han de opprivende forandringene Paris ble gjenstand for under det andre keiserdømmet, og her – i «Sur le Pont de l'Europe» (1877) – ser vi en variant av et av hans mest kjente motiver: et spradende borgerskap som i vinterkulden nærmest blir overrumplet av de omgivelsene de selv har skapt. Det er den industrielle symmetrien som utgjør maleriets sentrum, og til sammenligning virker mennene lett rystet der de retter blikkene sine i hver sin retning. Med unntak av de hvite hanskene som matcher røykdotten fra toget på Saint Lazare-stasjonen i bakgrunnen, er det jernets blågrå farge som dominerer, og den låner av sin koloritt både til de fjonge klærne og det gufne været.

EDVARD MUNCH: «AFTEN PÅ KARL JOHAN»/© MUNCH-MUSEET/MUNCH-ELLINGSEN GRUPPEN/BONO

Edvard Munch
«Aften på Karl Johan» (1892)

Edvard Munch (1863–1944) er først og fremst kjent som ekspressionist, men «Aften på Karl Johan» har også anstrøk av symbolisme. Her gjengis en sommerlys, folksom kveld på Kristianias paradegate, men bildet er likevel ikke særlig lystig, fylt som det er av marerittaktige blikk som stirrer tomt mot oss – eller kanskje snarere mot maleren, for disse hvite, uttrykksløse ansiktene er ikke motiver som befinner seg i en objektiv, ytre verden, men i kunstnerens indre. Dette handler altså ikke om hvordan denne kvelden virkelig var, men hvordan den overfølsomme, introspektive Munch projiserte sitt eget febrile sjelsliv på de promenerende. Det er ikke vanskelig å se for seg den deliriske hovedpersonen i Knut Hamsuns «Sult», en bok som var kommet ut kun to år før, dele dette synet på omverdenen.

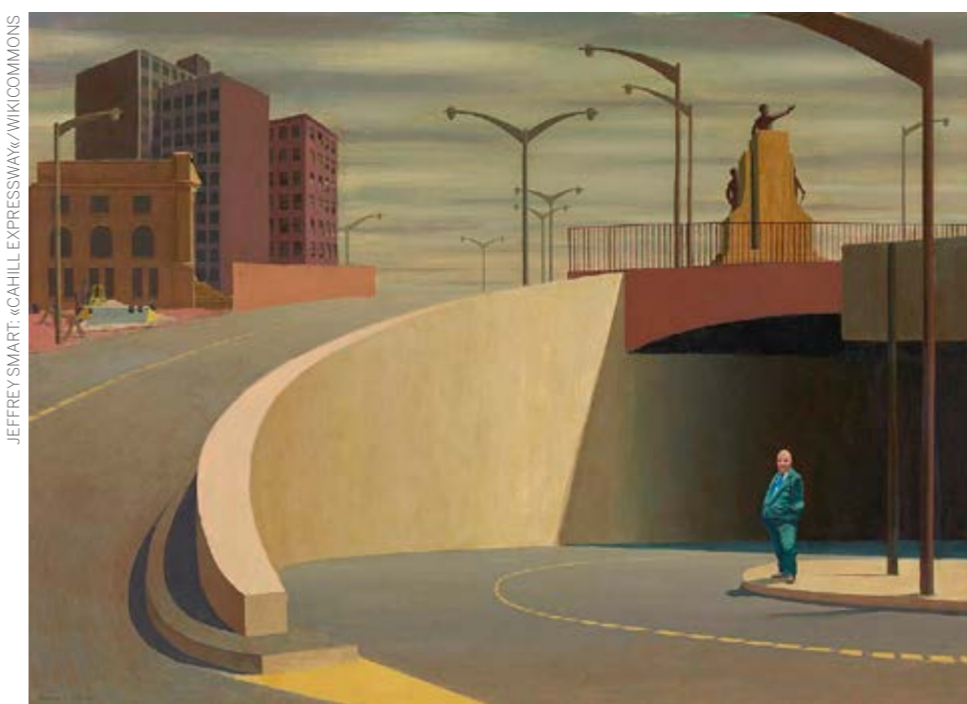
Byens visuelle historie:
Byens beboere.

QUINQUELA MARTIN: «LABOUR IN THE SUN»/WIKIART

Quinquela Martin
«Labour in the sun» (ukjent årstall)

Quinquela Martin (1890–1977) er en av Argentinas mest folkekjære kunstnere. Han var blitt overgitt til et barnehjem i sentrum av Buenos Aires i en kurv da han var rundt tre uker gammel, men allerede som 14-åring begynte han på en kunstskole i det tøffe havnestrøket La Boca på kveldstid. Dette er en bokstavelig talt fargerik bydel han på alle måter, også kunstnerisk sett, skulle forbli knyttet til resten av sitt liv. I «Labour in the sun» er vi vitne til en typisk hektisk arbeidsdag i havna, i et bilde som på én og samme tid uttrykker positiv aktivitet og nådeløst slit. For hundre år siden var Buenos Aires inne i en glansalder, en tid som i dag ses på med nostalgisk lengten, noe den lett naivistiske stilen til Quinquela Martin også inviterer til.

JEFFREY SMART: «CAHILL EXPRESSWAY»/WIKICOMMONS

Jeffrey Smart
«Cahill Expressway» (1962)

Jeffrey Smart (1921–2013) var en australsk maler som interesserte seg for mennesket i dets stadig mer surrealistiske urbane omgivelser. Det absurde i motivene hans har utvilsomt et islett av humor, men stort sett er det snakk om nærmest stjalne gjengivelser av malplasserte skikkelser omgitt av en urovekkende, trykkende stillhet. De velformede, men fremmedgjørende urbane landskapene hans er fylt av ensomhet, for vi er ikke skapt for å omgi oss med betongelementer, motorveistrukturer og tomme oljefat, men likevel har vi skapt det. Komposisjonen og geometrien («det gylnе snitt») bidrar til at Smarts bilder så lett fester seg til hukommelsen, som er tilfelle med «Cahill Expressway», der vi ser en resignert mannsperson som om han venter på en buss på et sted der ingen buss vil komme.

JR: «WOMEN ARE HEROES». FOTO: VANDERLEI ALMEIDA. AFP/NTB SCANPIX

JR: «Women are Heroes» (2008)

JR (1983–) er en fransk gateartist som har gått hele veien fra ghettoen i Paris til å spre sin kunst over hele verden. Han startet med graffiti i metrotunnelene og på hustakene i hjembyen, men hans varemerke nå er enorme, utendørs installasjoner bestående av flere sammenstilte malerier eller fotografier, og på denne måten har han bidratt til at kunst ikke lenger er noe som utelukkende befinner seg inne i gallerier og museer. Verkene hans har vært å finne i en rekke byer, blant annet i India, Brasil og flere steder i Afrika, og et av prosjektene hans – som dette bildet fra serien Women are Heroes – har bestått i å sette fokus på kvinners verdighet og viktighet i samfunn som for dem er så fullt av trusler. Her har han utstyrt veggene på et par bygninger i Rio de Janeiros slum med ansiktene til noen av kvinnene som bor her.

Byens visuelle historie: Byens bygninger.

ZLATKO GRGIĆ: «BALTAZAR GRAD»/WWW.VISTRUEKA.HR

VASILIJ KANDINSKIJ: «MOSCOW. RED SQUARE»/WWW.MASSILYKANDINSKY.NET/WORK-38.PHP

Gustave Doré «Over London by Rail» (1870)

Gustave Doré (1832–1883) var en populær og geskjeftig fransk maler og illustratør. I 1869 fikk han anledning til å bidra til et prosjekt som innebar at han skulle oppholde seg i London tre måneder i året over fem år, hvorpå han til slutt leverte 180 graveringer til boken «London: A Pilgrimage», som ble en kjempesuksess. Dette ble for Doré et nærmest journalistisk prosjekt, for han fokuserte på storbyens fattigdom og trangbodhet, og noen mente han smurte litt for tykt på. Det er imidlertid liten tvil om at «Over London by Rail» avslører en sosial virkelighet som mange ikke ville vite noe om, og at maleren bare hadde funnet et svakt punkt i stoltheten som Det britiske imperiet ble omfattet av. Legg for øvrig merke til toget i bakgrunnen, som vi også så i Caillebottes maleri fra samme tid.

Zlatko Grgić «Baltazar Grad» (1967–1971)

Man skal ikke kimse av kunst av eller for barn. Zlatko Grgić (1931–1988) m.fl. sto bak den kroatisk animasjonsserien om den snille, gamle oppfinneren professor Baltazar, produsert i årene 1967–1971. Byen han bodde i, Baltazar Grad, ble modellert etter den vakre kystbyen Rijeka. Seriens skapere hadde lett etter en passende visuell og samfunnsmessig dynamikk, og i Rijeka fant de en livlig kystby med havnen midt i sentrum, et travelt fisketorg og en bred hovedgate langs vannet flankert av flotte, imperiale bygninger. I tillegg hadde byen et betydelig proletariat, noe som passet godt, siden professor Baltazar viet sine evner til å hjelpe «den lille mann» med hans problemer. Dette er også noe som det er lett å identifisere seg med for barn, og av samme grunn har Baltazar Grad så sterke, flotte farger!

Vasilij Kandinskij «Moscow. Red Square» (1916)

Vasilij Kandinskij (1866–1944) sitt bilde «Moskva. Red Square» er en gledesfylt, optimistisk gjengivelse av hans fødeby som en egen fargerik planet, eller som et orkester i fri utfoldelse. Kandinskij er mest kjent for å ha skapt kunsthistoriens første helt abstrakte malerier, men her ser vi en rekke av Moskvas bygninger gjenskapt som struttende av liv, pekende i hver sin retning. Malerens eget forhold til Moskva var imidlertid ikke udelte positivt. Han hadde flyttet til München som 30-åring, og da han måtte returnere til Moskva i 1914, var det ikke av fri vilje, men på grunn av krigsutbruddet. Han kunne aldri forsone seg med den rolle kunsten ble tildelt i det kommunistiske system, og han dro tilbake til Tyskland i 1921, der han ble involvert i Bauhaus-skolen, før nazistene i 1933 tvang ham til å dra videre til Frankrike.

Georgia O'Keeffe «City nights» (1926)

Georgia O'Keeffe (1887–1986) omtales gjerne som den amerikanske modernismens mor. Innenfor tradisjonen med urbane malerier forbindes hun sterkt med de nye skyskraperne som gjorde seg mer og mer gjeldende, særlig i nord-amerikanske byer. «City nights» forestiller en scene i New York, der den nye arkitekturen inviterer nattevandrerne å vende blikket oppover. Maleriet loddrette «tendens» er virkelig sterk, og selv om både form og farge kan virke truende (skyskraperne formelig lukker seg over oss), så er dette fint balansert med en hvit bygning som en lys stripe i bakgrunnen. På denne tiden hadde også fotoapparatene gjort sitt inntog i allmennheten, og O'Keeffes arbeid viser hvordan malerkunsten tidlig lot seg inspirere av fotografiets muligheter.

GEORGIA O'KEEFFE: «CITY NIGHTS»

GUSTAVE DORÉ: «OVER LONDON BY RAIL»/WIKICOMMONS

ANSELM KIEFER: «LILITH»
© ANSELM KIEFER
FONDATION BEYELER,
RIEHN, SVEITS.
FOTO: JOHN ABBOT,
MED TILLATELSE FRA
MARIAN GOODMAN
GALLERY, NEW-YORK

Anselm Kiefer «Lilith» (1997)

Anselm Kiefer (1945–) er kjent for de store dimensjonene både på sine malerier og skulpturer, samt at han gjerne klistrer glass, hår og plastobjekter inn i selve malingen som han påfører i tykke lag. «Lilith» forestiller en stor cityscape man betrakter ovenfra, med en firkantet plass eller en bred aveny foran en rekke høye bygninger som ser ut som ruiner. Dette maleriet fins i flere versjoner, og i denne er det påmontert et bombefly (eller papirfly) av bly i forgrunnen, med jetstråler av menneskehår, som sammen med den strengt økonomiske fargekombinasjonen av brunt og grått, gir bildet et pessimistisk uttrykk. Kiefers bilder gjør seg absolutt best på museumsvegger, og nysgjerrige kan beskue hans fabelaktige «Barren Landscapes» på Astrup Fearnley-museet i Oslo.

ZAHA HADID: «THE PEAK»/GJENGIS MED TILLATELSE FRA ZAHA HADID ARCHITECTS

Zaha Hadid «The Peak» (1983)

Nylig avdøde Zaha Hadid (1950–2016), som ble født i Bagdad, er den eneste kvinnen som har vunnet den høythengende Pritzker-prisen i arkitektur. Innenfor sin profesjon blir hun gjerne kalt dekonstruktivist, fordi hun oppløste de gitte geometriske formene i sine skisser til fordel for kraftige buer og langstrakte strukturer. Lenge eksisterte hennes prosjekter kun på tegnebordet, fordi de ble ansett som altfor ambisiøse, og dette vinnerutkastet til en privat klubb på en fjelltopp (øverst i bildet) i Hongkong er heller aldri blitt oppført. Isolert sett plasserer denne illustrasjonen seg imidlertid logisk inn i en samtidskunst som har tatt opp i seg så mange ytre mekanismer, som datateknikk og byutvikling. Ikke minst viser dette vei mot en globalt integrerende fremtid innenfor kunst og design som ingen har råd til å ignorere.